

Boşanmanın Ebeveyn ve Çocuk Üzerindeki Etkileri The Effects of Divorce on Parents and Children

Leyla ERDİM^a Ayşe ERGÜN^b

ÖZET: Aile birliğinin yapısal, duygusal ve ruhsal açıdan bölünmesine neden olan boşanma, ailedeki tüm bireyler için özellikle de çocuklar için karmaşık olan yeni bir durumun başlangıcıdır. Bu nedenle bu olumsuz durumdan en fazla zarar görenler çocuklardır. Boşanma sonrası çocuk ya da adolesanda; düşük benlik saygısı, okulda başarısızlık, terk edilme kaygısı, yoğun korku ve kaygı, değersizlik hissi, birlikte olduğu ebeveynini suçlama ve ona karşı saldırganlık, az soru sorma ve az oyun oynama, suça yönelme, gelecekte evlilik yapma ve çocuk sahibi olma konusunda olumsuz duygu ve düşüncelerin taşınması gibi çeşitli psiko-sosyal sorunlar görülebilmektedir. Hemşireler boşanan çiftlerin çocuklarının yaşadıkları sorunları ele alıp, bu konuda anne babaya destek olabilirler. Aileye ve çocuğa yeterli zaman ayırarak, duygularını paylaşarak, ailenin boşanma sonrası yeni rollerine hazırlanmasına yardımcı olabilirler, çocuk ve adolesanların yaş dönemlerine göre bu durum karşısında aktif başa çıkma yöntemlerini tanımlarını ve kullanmalarını sağlayabilirler. Okullarda çocuk ve adolesanlara yönelik müdahale programları oluşturabilirler. Çocukların ebeveyn, arkadaş ve tanıdık bir yetişkin desteğini almaları konusunda yardımcı olabilirler. Ayrıca toplumsal kurum ve kaynaklar hakkında güncel bilgiye sahip oldukları için gerektiğinde çocuk ve ebeveynlere rehberlik yapabilirler. Bu makalede, boşanmanın aile ve çocuk sağlığına etkileri ve hemşirenin rolleri incelenerek hemşirelerin bu konudaki farkındalıklarının artırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, çocuk, ebeveyn, hemşirelik.

ABSTRACT: Divorce leads to the structural, emotional, and psychological separation of the family and in turn, refers to the beginning of a new status for all family members and for children in particular. Therefore, children are mostly affected from this negative situation. Following divorce, children or adolescents may exhibit various psychosocial problems such as low self-esteem, academic failure, separation anxiety, intense fear and anxiety, feelings of unworthiness, accusing or attacking the parent they live with, asking less questions and playing less, delinquency, and having negative opinions about getting married and having children in the future. Nurses can support parents by handling the problems children encounter following divorce. They can help families express and share their feelings as well as preparing them for their new roles by sparing enough time for the family and the children. Nurses can provide that children and adolescents identify and use active coping methods appropriate for their age in the face of divorce. They can also develop school based intervention programs for children and adolescents. They can help children receive support from parents, friends or other adults. Furthermore, they can guide children and adolescents when necessary since they have up-to-date knowledge on social institutions and resources. In this article, our purpose was to reveal effects of divorce to children's health and in family and to increase awareness of nurse about this topic by researching the roles of nurse.

Keywords: Child, divorce, nursing, parent.

Geliş Tarihi/Received: 25-12-2015/ Kabul Tarihi/Accepted: 26-01-2016

^a Dr. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü, E-mail: leylaerdem@gmail.com

^b Doç. Dr. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, E-mail: ayergun@gmail.com

Sorumlu Yazar / Correspondence: Dr. Leyla Erdim, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü, e-mail: leylaerdem@gmail.com

Atf: Erdim L, Ergün A. Boşanmanın Ebeveyn ve Çocuk Üzerindeki Etkileri. HSP 2016; 3(1): 78-84.

To cite this article: Erdim L, Ergün A. The Effects of Divorce on Parents and Children. HSP 2016;3(1):78-84.

Giriş

Boşanma, yasalar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin yine yasal olarak sona erdirilmesidir.¹ Boşanma süreci, eşlerin kriz yaşadığı, her bireyde farklı seyreden önemli bir süreç olarak tanımlanır.² Değişen uzunluk ve yoğunlukta

evlilik çatışmaları ile başlayan bu süreç, ayrılık, yasal boşanma ve yeniden bir yaşantının kurulması ile devam eder.³ Sürecin akut aşamasında evli çift boşanma kararı alır ve bu aşama evliliğin bozulması için yasal

başvuruların yapıldığı ve genelde babanın evden ayrılmasını içeren dönemdir. Aile içinde gerilim ve karmaşa atmosferinin hâkim olduğu bu aşama birkaç ay ile bir yıldan fazla sürebilir. Geçiş aşamasında ebeveynler ve çocuklar yeni bir aile yapısında yabancı roller ve ilişkiler üstlenirler. Bu dönemde sıkça ikamet değişimi, yaşam standardında düşüş ve yaşam tarzı değişimi, annenin daha fazla ekonomik sorumluluk yüklenmesi ve ebeveyn-çocuk ilişkisinde değişim görülür. Boşanma sonrasında ise aile istikrarlı, fonksiyonel bir aile birimini yeniden kurar. Sıklıkla yeniden evlenmeler ve buna bağlı olarak aile yaşamının tüm alanlarında değişiklikler olur. Bu nedenle boşanma bir sonuçtan daha çok bir süreç olarak tanımlanır.⁴

Boşanma karmaşık bir aile durumudur ve bu olaydan tüm aile üyeleri etkilenir. Kuşkusuz bunların başında anne-baba ve çocuk gelir.⁵ Aile birliğinin yapısal, duygusal ve ruhsal açıdan bölünmesine neden olan boşanma ailedeki tüm bireyler için özellikle de çocuklar için karmaşık olan yeni bir durumun başlangıcıdır.⁶ Boşanma anlık bir olay değildir. Yıllar içerisinde ailede değişimler meydana gelir ve çocuklar asıl boşanmadan önceki kargaşa, şiddet ve aile yapısındaki değişimlere maruz kalırlar. Aile içindeki birçok problem boşanmadan önceki dönemde ortaya çıkmakta ve bu sorunların etkileri ebeveynler arasındaki çatışmanın düzeyi ile yakından ilişkili olabilmektedir.⁷⁻⁹

Boşanma günümüzde çocukların sağlıklı gelişimini olumsuz etkileyen ve en sık görülen önemli bir risk faktörüdür. Aile yapısının değişmesine neden olan boşanmanın çocuklar üzerinde çok önemli yıkıcı etkileri olabilmektedir.¹⁰ Boşanmayı inkâr, boşanma nedenlerine ilişkin yaşanan öfke, aileyi yeniden birleştirme çabası, hırçınlık, tedirginlik ve saldırganlığın zaman zaman eşlik ettiği bir depresyon durumu ve sonunda durumu kabullenme boşanma sonrası çocukların yaşadığı sorunlu aşamalar olarak gözlenir.^{6,11} Boşanma sonrası çocuk ya da adolesanda düşük benlik saygısı, okulda başarısızlık, terk edilme kaygısı, yoğun korku ve kaygı, değersizlik hissi, birlikte olduğu ebeveynini suçlama ve ona karşı saldırganlık, az soru sorma ve az oyun oynama, suça yönelme, gelecekte evlilik yapma ve çocuk sahibi olma konusunda olumsuz duygu ve düşüncelerin taşınması gibi çeşitli psiko-sosyal sorunlar görülebilmektedir.^{5,12,13}

Boşanmış ailelerin çocukları toplumdaki riskli gruplar içinde önemli bir yer tutmaktadır. Hemşireler sağlık kurumlarında ya da okullarda bu çocuklara yönelik koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerini geliştirmede önemli rol oynar. Bu makalede, boşanmanın aile ve çocuk sağlığına etkileri ve hemşirenin rolleri incelenerek hemşirelerin bu konudaki farkındalıklarının artırılması amaçlanmıştır.

Boşanmanın Ebeveynler Üzerindeki Etkileri

Boşanma, aile yaşam döngüsü içinde gelişen ve aile üyelerinin rollerinde önemli değişimlere yol açan, psikolojik dengeyi bozan kriz durumudur.^{5,14} Yangın, sel ve savaş gibi kriz dönemlerinde ebeveynler öncelikle bu durumdan çocuklarını kurtarma eğilimindedirler. Ancak boşanmada çocukların iyilik hali ebeveynler tarafından sıklıkla ikinci plana atılır ve ebeveynler çocuklarının ihtiyaçlarına karşı daha duyarsız ve tepkisiz kalabilir. Aile büyükleri ve komşular gibi sosyal çevrede bulunan insanlar ölüm ve benzeri kriz durumlarında çocukların bakımını üstlenme gibi bazı konularda aileye yardımda bulunabilirken boşanmadan sonra yardım için oturmuş sosyal normlar bulunmamaktadır. Aile sıklıkla dağınmış durumdadır, maddi kaynakları, yaşam ve iş düzenleri dramatik olarak değişir. Ailenin her bireyi değişik bir rol ve kimlik alır.^{15,16}

Boşanma ile birlikte eşler hayatlarının en önemli olaylarından biri olan evliliği yürütememiş, şu veya bu sebepten dolayı başarısız olmuşlardır.¹⁷ Bu nedenle ebeveynlerin sorunlarla başa çıkma becerileri azalabilmektedir. Ebeveynler kendi duygu, ihtiyaç ve yaşamlarında meydana gelen değişimlerle daha fazla meşgul olabilir ve çocuklarına yeterli desteği veremeyebilirler. Çocuklarına bakım verme, disiplin sağlama, başka krizlere karşı duygusal destek verme gibi ebeveynlik becerileri azalabilir. Çocuğun beraber yaşadığı ebeveyn (genellikle anneler) yeni bir işe girip çalışmaya başlayabilir, ev dışında daha fazla zaman geçirebilir ve bu nedenle çocuklarını yabancı ortamlarda bakıcılara veya okuldan sonra yalnız bırakabilirler.^{3,11}

Bazen de ebeveyn kendini yalnız ve korkmuş hissedebilir ve eksik ebeveynin yerine çocuğunu koyabilir. Ebeveyn, çocukla yoğun ilişki geliştirerek, kendi isteklerinden vaz geçip, çocuğa karşı aşırı izin verici olabilir ya da çocuğu aşırı sınırlandırabilir. Bu bağımlılık

çocuğa çok daha fazla yük yükler. Yanı sıra ebeveynler çocuklarına duygusal destek veremedikleri ve yeterli güven duygusu sağlayamadıkları için fazlaca suçluluk duygusu yaşayabilirler. Boşanma sonrası çocuğun birlikte yaşamaya başladığı ebeveyni ile olan yaşamında düzensizlik, baskıcı tutumlar, hem ebeveyn hem de çocukta sinirsel durumda artış, ebeveynlik becerilerinde ve yetilerinde azalma, yeterli disiplin sağlanamaması ve ev rutinlerinde bozulmalar görülebilir. Velayet ve ziyarete yönelik sorunlar da yaşanabilir. Velayet almayan ebeveyn çocuğu ile ayrı mekânlarda görüşmeye hazır olmayabilir veya çocuklarının gelebileceği uygun bir ikamet sahip olmayabilir. Bu yaşam düzenini ileriki yıllarda da devam ettirme konusunda endişeleri olabilir.^{2,3,13}

Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Boşanmanın çocuk üzerindeki etkisi çocuğun yaşı, cinsiyeti, boşanma sonrası ebeveyn çocuk ilişkisi ve ebeveynlik bakımının niteliği, çocuğun yaşam kalitesindeki değişimler (okul ve yaşanan semtin değişimi), ebeveynlerin yeni partnerleri veya yeniden evlenmesi gibi birçok faktöre bağlıdır. Boşanma eşler arasında dostça ve anlaşarak olsa bile çocuklar ebeveynlerin ayrılmasını kayıp yaşama, üzüntü ve güçlükler karşısında kendini korunmasız hissetme gibi duyguları içeren bir olay olarak hatırlarlar.^{3-5,18} Bazı çocuklar ebeveynlerinin durumundan utanç duyabilir ve sosyal açıdan damgalanma nedeniyle benlik saygıları negatif yönde etkilenebilir. Özellikle ailelerinin dağılmasından kendilerini sorumlu tutuyorlarsa kendilerini diğer çocuklardan farklı, değersiz veya sevmeye layık olmayan biri olarak algılayabilirler.^{3,4,11,18}

Boşanan ailelerin çocukları birçok kayıp yaşar. Problemler karşısında onlara destek verecek, ilişkilerini yeniden düzenlemeleri için yol gösterecek, zorluklar karşısında sığınabilecekleri ebeveyn modellerini barındıran ailelerinin temel yapısını kaybetmişlerdir. Boşanmadan sonra çocuklar iki ailenin yapısını birleştirmeye çalışmaktadırlar. Boşanan ailelerin çocukları daha az destek, daha az kural, daha katı disiplin, daha az izlenme ve çocuğa daha bağımlı olunması gibi ebeveynlikte olacak değişimlere uyum sağlamak zorunda kalırlar.^{16,19,20}

Anne ve babası erken yaşlarda ayrılan çocuk yaşam tarzının değişmesi, yaşadığı evden ayrılma, beğenilmeyen bir semte taşınması,

okulunu ve arkadaşlarını değiştirmek zorunluluğu, ebeveynlerinden birinin evden uzaklaşması, yakın geleceğini tahmin edememe ve sosyo-ekonomik problemler gibi birçok sosyal değişimler ile başa çıkmak zorunda kalır.^{16,21} Dolayısıyla anne babası boşanan çocuklar birden fazla zorluk ile karşılaşılır. Boşanmış aile çocukları boşanmamış aile çocukları ile karşılaştırıldığında daha düşük okul başarısı, davranışsal ve duygusal problemler gösterme, daha düşük benlik saygısı ve kendine güven ile sosyal ilişkilerde zorluk çekme konusunda daha çok risk altındadırlar.²² Çocuklukta tecrübe edilen zorlukların sayısı arttıkça gelecekte depresif bozuklukların, madde kullanımı bozukluklarının ve intihar girişimlerinin de oranı artmaktadır.²³ Çocuk ihtiyaç duyduğunda ebeveynlerini beraberce yakınında bulamamakta, hatta çoğu zaman babanın çocuğun hayatındaki yeri ve önemi azalabilmektedir.¹⁷

Boşanmanın çocuklar üzerindeki negatif etkilerinin yanı sıra bazı pozitif etkileri de bulunmaktadır. Başarılı bir boşanma sonrası tek ebeveynli veya yeniden oluşturulmuş bir aile hem ebeveynlerin hem de çocukların yaşam kalitesini arttırabilir. Çatışma bittiyse çocuğun bir veya iki ebeveyni ile daha iyi ilişkileri başlayabilir veya bazı çocuklar sorunlu ebeveyni ile daha az temasa geçebilir. Aile ortamındaki istikrar ve o ortamda çatışan ebeveynlerin olmaması çocuğun uzun vadedeki iyilik halini olumlu yönde etkileyebilir.^{3,11}

Boşanmayı Çocuklara Söylemek

Ebeveynler çocuklarına boşanma kararlarını söyleme konusunda ikilem yaşayabilirler. Birçok ebeveyn okul öncesi çağıdaki çocukları ile boşanmayı ve gelecekteki yaşamlarında meydana gelebilecek değişim konusunda konuşmayı atlayabilirler. Çocuklar bu konuya hazırlanmadıkları zaman aynı evde yaşamaya devam etseler bile evden ayrılan ebeveynlerinin gidişi konusunda kafa karışıklığı yaşayabilirler. Çocuk bu durumda kendini doğrunun söylenmesinden daha zor başa çıkılan belirsiz ve rahatsız bir konumda hisseder. Mümkünse boşanma ile ilgili ilk açıklama ebeveyn ve çocukların hepsini kapsayan önceden planlanmış bir aile toplantısında anne ve babası tarafından birlikte yapılmalıdır. Buna her bir çocukla tek tek konuşarak devam edilmelidir. Bu konuşmalar için gerekli zaman ayrılmalı ve bu konuşmalar bir tartışmadan sonra değil sakin bir zamanda yapılmalıdır. Konuşmalar sırasında

çocuklarına sarılan veya dokunan ebeveynler sıcaklık ve güven duygusu oluştururlar. Eğer ebeveynlerden biri evden ayrılmışsa toplantıya katılmak için gelmelidir. Eğer gelmeyi kabul etmiyorsa o olmadan da toplantı en az bir saatlik zaman ayrılarak mutlaka yapılmalıdır. Açıklamalar dolaysız, dürüst, açık ve çocukların gelişim düzeylerine uygun ifadeler seçilerek tarafsız olarak yapılmalıdır. Yapılan açıklamaların içeriğinde çocukların yaşı uygunsa boşanmanın nedeni ve boşanmanın çocukların suçu olmadığı bilgisi de yer almalıdır.^{3,24}

Çocukluk Dönemlerinde Boşanmaya Bağlı Görülen Tepkiler^{3,7,11,13,16,21}

Bebeklik dönemi

- Ebeveynlerin ruh haline göre iştah kaybı, mide rahatsızlığı
- Anne yoksunluğunun etkileri
- Huzursuzluk artışı
- Yeme, uyuma ve boşaltım sorunları
- Bağlanma sürecinde bozulma

Oyun çocukluğu dönemi (1-3 yaş)

- Yalnız bırakılma, terkedilme ve unutulma korkusu
- Tanıdık oyuncaklarını arama
- Sinirli ve uyumsuz davranışlar
- Ağlama nöbetleri
- Boşanma için kendini suçlama
- Huzursuzlukta artış, sızlanma, sinir krizleri
- Regresif davranışlar (örn; başparmağı emme, boşaltım kontrolünün kaybı gibi.)
- Ayrılık anksiyetesi

Okul öncesi dönem (3-5 yaş)

- Terkedilme korkusu yaşama
- Boşanma için kendini suçlama, kendine güvende azalma
- İnsan ilişkileri ile ilgili kafa karışıklığı yaşama
- Başkalarıyla ilişkilerinde (örn; kardeşler, ebeveynler) daha agresif davranma
- Boşanmayı anlamak için fantezi kurma

Erken okul çağı (5-6 yaş)

- Kayıp, reddedilme, suçluluk ve sadakat karmaşası gibi duygular yaşama

- Cezalandırılması gerektiğini düşünme
- Kaza yapmaya eğilim
- Depresyon yaşama
- İştah kaybı, uyku bozuklukları (örn; kâbus görebilir) yaşama
- Bazı hislerini sözlere dökme ve boşanma ile ilgili bazı değişimleri anlayabilme
- Anksiyete ve agresyonda artış

Orta okul çağı dönemi (6-8 yaş)

- Kayıp duyguları yaşama (ebeveyn kaybı, ilgi kaybı, para ve güvenli gelecek kaybı gibi.)
- Derin üzüntü, depresyon, korku ve güvensizlik duyguları yaşama
- Terk edilme ve reddedilme duyguları taşıma
- Panik tepkileri, gelecek korkusu yaşama
- Ebeveynlere kızgınlığını göstermede zorlanma
- Ebeveynlerin barışmasını çok isteme
- Daha az oynama ve dış mekân aktivitelerinden daha az zevk alma
- Okul başarısında düşme
- Akran ilişkilerinde değişme (patronluk taslama, kolay kızma ve çıkarıcı olma)
- Sık ağlama, iştah kaybı, uyku bozuklukları
- Günlük rutin davranışlarında bozulma, unutkanlık

Geç okul çağı dönemi (9-12 yaş)

- Öfke duygularını gösterebilme, bir veya her iki ebeveynine çok kızma, sadakat duygularında bölünme yaşama
- Boşanma nedeniyle kendini suçlama, üzüntü, utanç, rahatsızlık hissetme
- Kayıp duygusu yaşama, yalnızlık, ebeveynlerin biri veya ikisinin iyiliği konusunda endişe duyma
- Reddedilme, terkedilme duyguları yaşama ve geleceği için endişe duyma
- Destek görmediği duygusunu yaşama, daha az bakım alıyor ve korunuyor gibi hissetme
- Konsantrasyon gücü çökme ve okul performansında düşme (matematik, okuma gibi.)
- Somatik şikâyetler (karın veya baş ağrısından şikâyet etme)

- Dışa yönelim veya içe yönelim türü davranış problemleri gösterme
- Ebeveynlerinin tekrar birleşeceğini umma, yaşam standardında düşüş yaşama
- Yalan söyleme ve hırsızlık gibi davranış problemleri gösterme, suç işleme riskinde artma
- İstismar edilme riskinde artma (örn; ebeveyni ile birlikte yaşayan biri veya üvey babası tarafından)
- Boşanmayı daha gerçekçi anlama
- İntikam alma isteği (sorumlu tuttuğu ebeveyni cezalandırma isteği, ebeveynlerinin davranışından utanma)
- Akran ilişkilerinin değişmesi, katı tavırlar gösterme

Adolesan dönemi (12-18 yaş)

- Öfke, üzüntü, yalnızlık, güçsüzlük, utanç, suçluluk, anksiyete, depresyon ve hayal kırıklığı gibi duygular yaşama
- Giden ebeveynin kendini terk ettiğini düşünme, isyankâr davranışlar gösterme
- Ebeveynlerinin çatışmasından kendini ayrı tutabilme
- Ağır kayıp duygusu yaşama (ailenin kaybı, çocukluğunun kaybı)
- Kendisi, ebeveynleri ve kardeşleri hakkında endişelenme
- Aile ve arkadaşlarından uzaklaşma
- Cinsel kimlikte bozulma

Boşanan Çiftler İçin Öneriler

Boşanma sonrası çiftler arasında artık ortak yaşama dair bir paylaşım kalmamıştır. Ancak ebeveynler yaşamdaki en önemli ortaklıkları olan çocukları konusunda uzlaşmalıdır.⁶ Boşanmanın çocukları üzerindeki olumsuz etkilerini göz önünde bulundurarak sağlıklı gelişimleri için çocuğun iyiliğini ön planda tutmalıdırlar. Çocuklar bu olumsuz durum karşısında duygularını ifade edebilmelidirler. Çocuklar suçluluk ve başarısızlık duygusuna sahip olabilirler veya kötü davranışları için cezalandırıldıklarını düşünebilirler. Kendilerini öfkeli ve rahatsız hissedebilirler. Bu durumda duygularını cezalandırılma korkusu olmadan dışa vurmalarına izin verilmelidir. Ayrıca korku ve terkedilme hisleri de olacaktır. Hayatlarında tutarlılık ve düzene ihtiyaçları vardır. Nerede yaşayacaklarını ve onlara kimin bakacağını, kardeşleriyle birlikte olup olmayacaklarını ve

yaşamak için yeterli para olup olmayacağını bilmek isterler. Çocuklar ayrıca doğum günü ve tatiller gibi özel günlerde ne olacağını, okul aktivitelerine iki ebeveynin de gelip gelmeyeceğini merak edebilirler. Çocuklar, ebeveynler birbirlerini sevmeyi bıraktıysa kendilerinin de sevmeyeceğini düşünebilirler. Bu dönemde sevgi ve güven ihtiyaçları çok fazladır.³ Ebeveynler boşanmanın çocuklar üzerindeki yıkıcı etkilerini azaltabilmek için aşağıdaki önerileri uygulayabilirler:

1. Çocuklara gelişim düzeylerine uygun olarak, boşanma ve boşanmanın nedenleri açıklanmalıdır. Açıklamayı anne ve baba birlikte aynı zamanda yapmalıdır.
2. Ebeveynler çocuklarına boşanmanın onların suçu olmadığı konusunda güvence vermelidir. Bu ifade gerekirse çok sık tekrarlanmalıdır.
3. Hangi ebeveyn evden ayrılacaksa çocuklara önceden haber verilmelidir (istismarcı bir ebeveyn yoksa ve güvenlik endişesi bulunmuyorsa).
4. Çocuklara boşanmadan sonraki aile düzeni hakkında bilgi verilmelidir (örn; kim kiminle yaşayacak, nerede yaşayacak) ve ziyaret konusu açık ve dürüstçe konuşulmalıdır.
5. Ebeveynler çocuklarından yetişkin gibi olmalarını veya davranışlarını beklememelidirler.
6. Çocuklarla para veya ekonomik konular konuşulmamalıdır.
7. Ebeveynler çocuklarından taraf tutmalarını istememeli, hatta izin vermemelidir.
8. Ebeveynler çocukları duyabiliyorken eski eşi aşağılamamalı, ancak diğer ebeveynin sorumsuz davranışlarını da örtbas etmemelidir.
9. Ebeveynler çocuklarını asla aralarına sokmamalıdır.
10. Ebeveynler birlikte kuralları koymalı ve bu konuda tutarlı olmalıdırlar.^{5,7,13}

Hemşirelik Girişimleri

Boşanan ebeveyn ve çocuklar boşanma kaynaklı problemleri nedeniyle ana çocuk sağlığı merkezlerinde, okullarda, ruh sağlığı polikliniklerinde, çocuk ve adolesan polikliniklerinde hemşirelere ulaşabilirler. Birçok çocuk ve adolesanın boşanmaya olan tepkileri, fiziksel hastalıkların semptomlarına veya bunlara karşı verilen reaksiyonlara benzer.

Hemşireler boşanmanın çocuk ve adolesanlar üzerindeki olumsuz etkilerini ve onların bu duruma gösterdikleri tepkilerini fark edecek ilk sağlık profesyonelleridir. Hemşirelerin en önemli görevi bu tepki ve reaksiyonları ebeveynlerin boşanmasından kaynaklı olarak tanımlamak ve değerlendirmektir. Etiyoloji ve semptomların doğru tanımlanması ile hemşireler bu çocuk ve ebeveynlere doğru hemşirelik girişimlerini yapabilirler, onların baş etme güçlerini geliştirebilirler ve karşılaştıkları kriz durumunu yönetmelerine yardımcı olabilirler.^{8,16}

Hemşireler boşanan çiftlerin çocuklarının yaşadıkları sorunları ele alıp, bu konuda anne babaya destek olabilirler. Ebeveynlere yaş dönemlerine göre çocuk gelişimini anlatabilirler. Boşanmanın bu süreci nasıl etkilediğini, çocuk ve adolesanların bu duruma ne tür tepkiler verebilecekleri konusunda ebeveynleri bilgilendirebilirler. Aileye ve çocuğa yeterli zaman ayırarak, duygularını paylaşarak, ailenin boşanma sonrası yeni rollerine hazırlanmasını sağlayabilirler. Ebeveynlere sorunlarla aktif başa çıkma yöntemlerini kullanma konusunda yardımcı olabilirler. Çocuklarının sağlıklı gelişimi için varsa aralarındaki çatışmaları sınırlandırmaları, disiplin ve çocuk bakımı konusunda anlaşmalarının önemini vurgulayabilirler.

Hemşireler çocuk ve adolesanların yaş dönemlerine göre bu durumla aktif başa çıkma yöntemlerini tanımlarını ve kullanmalarını sağlayabilirler. Çocuk ve adolesanlara okullarda terapi şeklinde müdahale programları (pozitif okul deneyimi ve okula bağlılık gibi) oluşturabilirler. Ebeveyn, arkadaş ve tanıdık bir yetişkin desteğini almaları konusunda yardımcı olabilirler. Hemşireler ayrıca çocuk ve ebeveynleri yönlendirme ve takip etmek için toplumsal kurum ve kaynaklar hakkında güncel bilgiye sahip olmalı ve gerektiğinde yönlendirme yapmalıdırlar.^{2,8,14}

Sonuç olarak; boşanma çocuk ve adolesanları negatif yönde etkileyen olumsuz bir durumdur. Bu sürecin çocuk ve adolesanları nasıl etkilediğini ve boşanmanın bu süreci nasıl etkilediğini bilmek önemlidir. Bunun için boşanmanın, çocuklar üzerindeki etkilerini belirlemede gelişimsel bir bakış açısı yararlı olacaktır. Gelişimsel bakış açısı aynı zamanda bu etkilere yönelik yapılacak girişimler için bakım planı hazırlama, takip ve taburculuk planlamasında etkili olacaktır. Hemşireler aldıkları eğitim ve klinik uygulama deneyimleri

sayesinde bu katkıyı etkin bir şekilde verebilecek kapasiteye sahiptirler.⁸

Kaynaklar

1. Demirkıran SY, Ersöz AG, Şen RB, Ertekin E, Sezgin Ö, Turğut AM, Şehitoğlu N. Boşanma Nedenlerinin Araştırılması. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2009, Ankara.
2. Uyar S, Sekmen K, Ünal SA. Boşanma, aile ve çocuk. Çocuk Forumu Dergisi 2003;6(1): 41-46.
3. Hockenberry MJ. Family, social, cultural, and religious influences on child health promotion. Maternal Child Nursing Care. 5th ed. Canada: Elsevier Mosby; 2014. p.732-749.
4. Franklin Q, Mooney-Doyle K. Social, cultural, religious, and family influences on child health promotion. In: Hockenberry MJ, Wilson D, eds. Wong's Nursing Care of Infants and Children. 10th ed. Canada: Elsevier Mosby; 2015. p. 17-44.
5. Yavuzer H. Çocuk Eğitimi El Kitabı. 29. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2013.
6. Gürhan C. Bir kurum ve bir sistem olarak aile. Türküm S, editör. Anne Baba Eğitimi. 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset; 2002. p. 1-22.
7. Kyle T. Factors influencing child health. Essentials of Pediatric Nursing. China: Lippincott Williams & Wilkins; 2008. p. 21-46.
8. Oppawsky J. The nurse sees it first the effects of parental divorce on children and adolescents. Annals of Psychotherapy & Integrative Health 2014;1-8. Available from: <http://www.annalsofpsychotherapy.com>
9. Bryner CL. Children of divorce. J Am Board Fam Pract 2001;14: 201-210.
10. Tanner JL. Parental separation and divorce: Can we provide an ounce of prevention? Pediatrics 2002;110(5):1007-1009.
11. Aydın RŞ. Yaşam becerileri psikoeğitim programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara

- Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2013.
12. Şentürk Ü. Aile kurumuna yönelik güncel riskler. *Aile ve Toplum* 2008; 10(4):7-31.
 13. Yavuzer H. Ana-Baba ve Çocuk. 17. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004.
 14. Arifoğlu B, Öz F. Boşanmış aile çocuklarına hemşirelik yaklaşımı. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi* 2008;15(1):76-84.
 15. Kaplan M, Pruett K. Divorce and custody: Developmental implications. In: Zeanah CH, editor. *Handbook of Infant of Mental Health*. 2nd ed. New York: Guilford; 2000. p. 533-547.
 16. Perese EF. Prenatal, perinatal, and postnatal influences on brain development and functioning. *Psychiatric Advanced Practice Nursing: A Biopsychsocial Foundation for Practice*. 1st ed. Philadelphia: F.A. Davis Company; 2012. p.80-115.
 17. Sayar K, Bağlan F. *Koruyucu Psikoloji Çocuk Eğitiminde Duygusal Rehberlik*. 6. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014.
 18. Aral N, Sağlam M. Ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocuklar ile ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların duygularının cinsiyete göre incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi* 2012;1(2): 71-88.
 19. Ekşi A. Çocuğun Ruhsal Gelişiminde Annenin Önemi, Anneden Ayrılığa Tepkiler. Ben Hasta Değilim, Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü. 2. Baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri; 2011. p.38-53.
 20. Hetherington EM. The influence of conflict, marital problem solving and parenting on children's adjustment in non-divorced, divorced, and remarried families. In: A. Clarke-Stewart A, Dunn J, eds. *Families Count: Effects on Child and Adolescent Development*. New York: Cambridge University Press; 2006. p. 203-237.
 21. Fagan PF, Rector R. The Effects of divorce on America. Massachusetts Ave., N.E. Washington, D.C: The Heritage Foundation Backgrounder; 2000. Available from: <http://www.heritage.org/research/report/s/2000/06/the-effects-of-divorce-on-america>
 22. Amato PR. Reconciling divergent perspectives: Judith Wallerstein, quantitative family research, and children of divorce. *Family Relations* 2003;52(4): 332-339.
 23. Afifi TO, Enns MW, Cox BJ , Gordon J.G. Asmundson GJG, Stein MB, Sareen J. Population attributable fractions of psychiatric disorders and suicide ideation and attempts associated withadverse childhood experiences. *Am J Public Health*. 2008;98(5):946-52.
 24. Geçikli E.Boşanma, Ebeveyn ve Çocuk. T.C. lileburgaz Kaymaklığı Lüleburgaz İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2012.